

JUOZO KELIUOČIO ŽURNALISTIKOS TEORIJA IŠ HENRI BERGSONO FILOSOFIJOS PERSPEKTYVOS

Andrius Gudauskas | Vilniaus universiteto Žurnalistikos institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: andrius.gudauskas@kf.vu.lt

Šiame straipsnyje keliamas klausimas apie teorinį pagrindą, kuriuo rėmėsi pirmosios Lietuvoje užrašytos žurnalistikos teorijos kūrėjas Juozas Keliuotis (1902–1983). Į mąstytojo ir publicisto teorinius darbus bandysime žvelgti iš Henri Bergsono (1859–1941) filosofinės teorijos perspektyvos, keldami hipotezę, kad ji darė įtaką J. Keliuočio kuriamam teoriniam modeliui. Siekiant tai atskleisti, dėmesys telkiamas į 2000 m. paskelbtą J. Keliuočio tekstą „Žurnalistikos paskaitos“, nuvedantį į žurnalistikos ir medijų teorijos formavimosi ištakas Lietuvoje. Taigi, šiame straipsnyje analizuojama pirmoji XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvoje sukurta žurnalistikos ir medijų teorija. Šiai teorijai po Antrojo pasaulinio karo nebuvo lemta augti ir vystytis įprasta akademinė bei leidybine prasme. Keliuotiškoji intelektualinė mintis dėl istorinių politinių aplinkybių buvo pašalinta iš viešojo diskurso. Tačiau J. Keliuočio demokratinės žurnalistinės pasaulėžiūros mintys egzistavo rezistencinėje tautos sąmonėje. Tų minčių aidas ir kartu atgyjanti akademinė tradicija nusidriekia iki šių dienų – dabartiniai Vilniaus universiteto žurnalistikos bakalauro programos studentai pradeda savo studijas būtent nuo J. Keliuočio žurnalistikos misijos ir funkcijų aptarties.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *žurnalistikos ir medijų teorija, Juozas Keliuotis, Henri Bergson, masinės komunikacijos priemonės (MKP), tradicija, sovietmetis, ideologija, diktatūra.*

ĮVADAS

XX a. pradžioje Lietuvoje nauja profesinė veikla žurnalistika – žmonių vieša, į masinę visuomenę nukreipta žodinė ir rašytinė raiška pasitelkiant laikraščius, žurnalų leidybos institucijas ar pirmųjų radijo laidų transliuotojus – nebuvo moksliškai determinuota ir apibrėžta. Žurnalistikos ir medijų tinklą kūrė tie, kurie turėjo talentą ir tiesiog sugebėjo tai daryti. Vienas tokių žurnalistinės raiškos praktikų Lietuvoje buvo žurnalo „Naujoji Romuva“ leidėjas bei vyriausiasis redaktorius

Juozas Keliuotis. Iš kitų savo meto leidėjų jis išsiskyrė tuo, jog šalia savo intensyvio redakcinės veiklos pirmasis Lietuvoje pradėjo formuoti teorinį žurnalistikos pamatą. XX a. pradžioje komunikacijos ir informacijos mokslo pradininkai, o sykiu ir J. Keliuotis, susidūrė su problema – ar žurnalistika gali būti įvilкта į mokslo rūbus? J. Keliuočio reakcija į tai buvo teorinių žurnalistikos pradmenų formulavimas. Taigi jis, būdamas praktikas, iš esmės užėmė poziciją, kuri akivaizdžiai deklaravo požiūrį į žurnalistikos teoriją ir praktiką kaip į tarpdisciplininį mokslo lauką, o rezultatas – jo kuriama žurnalistikos teorija.

Globaliai žvelgiant komunikacijos ir informacijos mokslo laukus Europoje ir pasaulyje ima formotis XIX a. Pirmiausia iš komunikacinės žiūros perspektyvos buvo tyrinėjami tokie žmonijos raidos suformuoti reiškiniai kaip raštas ir knyga, bibliotekų sistemos. Pastaraisiais dešimtmečiais komunikacijos ir informacijos mokslų istorijos klausimais rašiusi Audronė Glosienė teigė, jog komunikacijos mokslo ištakose komunikacijos krypties mokslininkai dar ilgą laiką buvo siejami su filologijos, istorijos ir kitais mokslais. Tačiau nuo XX a. vidurio besiformuojančios įvairios autonomiškos komunikacijos mokslo sritys (bibliotekininkystė, knygotyra ir kt.) pradedamos sieti *ne su tradiciniais humanitariniais, o išskylančiais tarpdisciplininiais savo esme informacijos, o vėliau – ir komunikacijos mokslais*.¹ Netrukus tarpdisciplininiam komunikacijos mokslų kontekste ima diferencijuotis žurnalistikos ir medijų mokslo šaka. Komunikacijos ir medijų mokslo formavimuisi lemiamos įtakos turėjo ir sociologai. XX a. pradžioje sociologijos mokslo teoretikai pradėjo tyrinėti ir aprašinėti masinės komunikacijos priemonių vietą bei veiklą modernioje poindustrinėje visuomenėje. Buvo išskirti ir teorizuoti pagrindiniai masinės komunikacijos reiškiniai ir dėmenys: populiarioji medijų kultūra, komunikacinių pranešimų turiniai (naujienos), socialinė ir institucinė naujienų priklausomybė bei potencialių gavėjų auditorijos². XX a. pasaulinė politinių ir ekonominių sistemų kaita išryškino, kad masinės komunikacijos priemonių (toliau – MKP) veikimo laisvė plėtojasi nuo visiškos ar dalinės priklausomybės iki visiškos nepriklausomybės nuo dominuojančių visuomenės jėgų savanaudiškų interesų. Pagal MKP priklausomybės kaitą formuojasi ir jų veikimo tikslų įvairovė. Vienu atveju medijos ieško būdų, kaip kuo geriau tenkinti visuomenės poreikius ir viešąjį interesą, kitu atveju jos tuos poreikius diegia ir formuoja prievarta.

XX a. pradžioje komunikacijos teorijos, ypač Frankfurto mokyklos atstovai, konstatuoja, jog mažta šeimos, bendruomenės, profesinių sąjungų, religijos ir

1 GLOSIENĖ, Audronė. Komunikacijos ir informacijos mokslai humanitarinių ir socialinių mokslų kontekste. *Informacijos mokslai*, 2004, nr. 29, p. 14.

2 MCQUAIL, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. 4th ed. London; New Delhi, 2000, p. 15.

apskritai elito klasės vaidmuo medijuotoje – medijų paveiktoje – visuomenėje. Proteguodamos savo įtakos galią, medijos kuria naujus socialinius procesus. Medijų turiniai pritaikomi masei ir orientuojami į abstraktų, vadinamąjį vidutinį statistinį vartotoją, arba kitaip tariant – į anonimišką masinės visuomenės atstovą. Taikymasis prie masinio vartotojo niveliuoja individualius prigimtinius bei kultūrinius žmonių skirtumus. Tačiau šioje vietoje kaip tik ir buvo pastebėta, jog medijos turi galią pasiūlyti naują gyvenimo kultūrą, ypač tada, kai pateikiami dar nežinomi įvykiai bei reiškiniai³.

Laisvasis medijų pasaulis ryžtasi peržengti ribas, kurias visuomenės elitas buvo nubrėžęs ir prisakęs jų laikytis. Prasideda medijų tapsmas fenomenu, gebančiu numatyti ir kurti ateities kultūrą. Logiška, jog dėl šios priežasties įtakinga medijų kultūra išsiskverbia ne tik į paskiro žmogaus sąmonę, bet ir apvaldo politines bei ekonomines struktūras. XX a. pradžioje išryškėjus įvairiems medijų galios aspektams, įvairiose pasaulio šalyse pradėdama tirti medijų veikimo specifika bei jos poveikis visuomenei. Lietuvoje medijų ir žurnalistikos teoriniais bei praktiniais klausimais akademinio lygiu susidomima Lietuvos universitete – šiam universitetui 1930 m. suteiktas Vytauto Didžiojo vardas (VDU), – kur nuo 1925 m. žurnalistikos pasakaitas pradėdama skaityti Juozas Eretas (Joseph Ehret) ir Antanas Maliauskas⁴. Šių dėstytojų mintys ir įkvepia J. Keliuotį pradėti publikuoti teorinius ir praktinius tekstus *spaudos ir visuomeninio gyvenimo* klausimais. Tam reikalui jis paskyrė tris knygas: *Jaunam spaudos veikėjui* (1926 m.), *Visuomeninis idealas*⁵ (1935 m.), *Šių dienų spaudos problemas* (1936 m.). Tapęs gerai žinomu publicistu, 1936 m. J. Keliuotis pakviečiamas dirbti į VDU. Čia jaunasis dėstytojas Teologijos-filosofijos fakulteto Visuotinės literatūros istorijos katedroje skaito tarpfakultetinį žurnalistikos kursą toliau kurdamas savo profesorių J. Ereto ir A. Maliausko pradėtą akademinį žurnalistikos mokslo pamatą Lietuvoje.

Sustabdžius solidaus kultūrinio žurnalo „Naujoji Romuva“ (1931–1940) leidybą, po metų pertraukos J. Keliuotis 1941–1942 m. vėl pasineria į pedagoginę bei mokslinę veiklą VDU Sociologijos ir žurnalistikos katedroje⁶. Dabar jis skaito įvairius teorinius kursus: kultūros istorijos, naujųjų amžių literatūros, Europos tautų psichologijos ir, žinoma, žurnalistikos. Pastarasis jo kursas būsiąs pats reikšmingiausias indėlis į komunikacijos ir informacijos mokslo krypties ir dar labiau diferencijuojant – į *žurnalistikos ir medijų* mokslo šakos raidą Lietuvoje.

Ar J. Keliuotis buvo mokslininkas teoretikas *par excellence*, yra probleminis klausimas. Kad jis buvo žurnalistas praktikas ir dirbo periodiniuose leidiniuose redaktoriumi, niekas tuo nesuabejos. Problema ta, kad J. Keliuotis, pradėjęs kurti žurnalistikos teoriją, neturėjo galimybių jos iki galo suformuoti. Jam tai padaryti sutrukdė sovietinė okupacija.

Iki antrosios sovietinės okupacijos universitete skaitytos J. Keliuočio paskaitos išleistos atskiru leidiniu 2000 metais Kaune (VDU leidykla). Knyga pavadinta *Žurnalistikos paskaitos*⁷. Taigi, vieno iš pirmųjų medijų ir žurnalistikos teorijos kūrėjų idėjos, ne taip kaip kitų jo pirmtakų J. Ereto ir A. Maliausko, dėl palankiai susiklosčiusių aplinkybių išliko iki mūsų dienų. Nepaisant politinio perversmo ir sovietinio persekiojimo Lietuvoje, J. Keliuočio paskaitų medžiaga ir jo susistemintos idėjos buvo išsaugotos iki mūsų dienų. Pasitelkus tiek valstybinius, tiek asmeninius archyvus J. Keliuočio *Bendrosios žurnalistikos* paskaitos buvo restauruotos ir išleistos Leono Gudaičio rūpesčiu. Šio leidinio įvade L. Gudaitis rašo: *Keliuočio skaitytos žurnalistikos teorijos paskaitos yra pakankamai reikšmingos. Į jas reikia žiūrėti kaip į svarbų lietuvių kultūrinio palikimo šaltinį, kurį verta pažinti ir tyrinėti. Tai pirmasis mus pasiekęs nuoseklus universitetinis žurnalistikos kursas, atskleidžiantis kaip reta plačią krikščioniškos pasaulėjautos intelektualo mąstyseną.*⁸ Dabar, daugiau negu po pusės amžiaus, naujam gyvenimui prikeltos idėjos tampa tyrinėjimo objektu. Vertinant J. Keliuočio teorinį bei praktinį profesinį indėlį, galima daryti prielaidą, jog XX a. trečiame–ketvirtame dešimtmetyje Lietuvoje buvo adekvačiai reaguojama į pasaulines mokslo naujoves – kuriama bei formuojama nauja tuo metu žurnalistikos (ir medijų) teorija.

Yra dar viena labai svarbi ir įdomi J. Keliuočio biografijos detalė: besibaigiant Antrajam pasauliniam karui, jis išsiskyrė iš kitų anuometinių 40-ies VDU Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojų ir mokslininkų tuo, kad vienintelis nepasidavė įtikinėjimams trauktis į Vakarus. Jis *vienintelis* liko, kaip rašo Vytautas Kubilius, *Lietuvoje, kad čia ugdytų ir skleistų kultūrą, kuri bus reikalinga nelaimingai tautai.*⁹ J. Keliuotis savo noru tapo ryškiu kultūros rezistentu okupuotoje šalyje.

3 WOLF, Mauro. *Teorie delle comunicazioni di massa*. Milano, 2009, p. 18–20.

4 GUDAITIS, Leonas. Žurnalistikos mokslas ir mokymas Lietuvoje (1922–1943 metai). Iš KELIUOTIS, J. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 28.

5 J. Keliuotis savo moksliniame veikle *Visuomeninis idealas*, kurio paantraštė „Visuomenės filosofijos metmenys“ susitelkia ties fundamentaliais klausimais apie žmogaus, kaip kuriančios būtybės, paskirtį ir vietą civilizacijos ir visuomenės raidoje. Čia keliami aktualūs socialinės komunikacijos etikos klausimai; aptariami tokie teoriniai konceptai kaip „autoritetas“, „laisvė“, „teisingumas“, „meilė“.

6 GUDAITIS, Leonas. Žurnalistikos mokslas ir mokymas Lietuvoje (1922–1943 metai). Iš KELIUOTIS, J. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 39–41.

7 KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000.

8 GUDAITIS, Leonas. Žurnalistikos mokslas ir mokymas Lietuvoje (1922–1943 metai). Iš KELIUOTIS, J. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 43.

9 KUBILIUS, Vytautas. „Kito pasaulio esu žmogus“. Iš KELIUOTIS, Juozas. *Meno tragizmas: Straipsnių rinkinys*. Vilnius, 1997, p. 552.

J. KELIUOČIO ŽURNALISTIKOS TEORIJOS AURA

Ryškus senųjų ir naujųjų medijų teoretikas, Frankfurto mokyklos atstovas Walteris Benjaminsas, rašydamas apie meno arba medijų – kino filmų ir fotografijos – kūrinį autentišką egzistavimą ir jų išlikimą per juos saugančią ir puoselėjančią tradiciją, naudoja paties susikurtą *auros* koncepciją. Kiekvieno reikšmingo kūrinio aura, W. Benjamino supratimu, spinduliuoja tada, kai gyvas ir tikras kūrinys turi autentišką sąlytį su realia kultūrine tradicija, kuri sugeba bet kokį praeities paveldą aktualizuoti netikėtai buvimo akimirkai – *Čia ir Dabar*. Kūrinio aura susidėlioja iš nugyventos praeities ir įgytos patirties. W. Benjaminsas tuo yra visiškai įsitikinęs: *Kokio nors daikto tikrumas yra visa tai, kas perduodama iš kartos į kartą nuo pat jo atsiradimo – pradedant jo egzistencijos trukme ir baigiant istoriniu liudijimu. O kadangi pastarojo tikrumas pagrįstas daikto egzistencijos trukme, kai ji atimama iš žmonių, reprodukuojami ir abejotini tampa net ir istoriniai liudijimai. Ir, savaimė suprantama, susvyruoja daikto autoritetas.*¹⁰ Žvelgiant iš *auros* koncepcijos perspektyvos į bet kurį intelektualinį palikimą, yra logiška – paveldas išlieka, tačiau su sąlyga, kad jis esąs puoselėjamas ir gaivinamas tradicijos. Retrospektyviai analizuojant J. Keliuočio intelektualinį paveldą, nesunku pastebėti, kad jo teorinė mokslinė veikla formavo absoliučiai *naują žurnalistikos ir medijų teorijos tradiciją* Lietuvoje, kuri patyrė tam tikrą transformaciją dėl brutalaus okupacinio režimo sovietinėje respublikoje. Reikia prisiminti: dar būdamas jaunuolis, J. Keliuotis pradeda aktyviai ir produktyviai kurti šalyje, kuri neseniai, t. y. 1918 m. vasario 16 d., paskelbė atkurianti nepriklausomą, demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę. Taigi, būsimasis žurnalistikos teorijos dėstytojas auga ir bręsta kartu su jauna valstybe. Iki besibaigiant Antrajam pasauliniam karui, be minėtų publikuotų mokslinių veikalų, jis parašo daugiau kaip 200 analitinių straipsnių, recenzijų ir studijų¹¹. J. Keliuočio mokslinė teorinė veikla, publicistinis darbas – visa tai formavo jo *įtakos aurą*. Užklupusi sovietinė okupacija – sunkių išbandymų metas. Keliuotiška aura naikinama, profesorius ima veikti pogrindyje.

Prancūzų filosofas, *Kūrybinės evoliucijos* (Nobelio premija 1927 m.) autorius H. Bergsonas, įsigilinęs į mokslo raidos dėsningumus, atrado paprastą principą – fundamentalios mokslo teorijos nėra linkusios pasenti, jos tiesiog tik kinta ir evoliucionuoja. Iš tokios nuostatos išplaukia elementari tiesa, jog kiekviena nauja modernaus mokslo teorija sukuriama vienaip ar kitaip remiantis prieš tai egzistavusia teorija. Ir šią elementarią tiesą galime laikyti tuo akivaizdžiu veiksnium (arba mokslo evoliucijos dėsniu), nuo kurio apskritai prasideda bet koks diskursas apie mokslo kūrybą, jo raidą. Nors ir paradoksalu, bet sovietinio mokslo ideologija kai kurias

atvejais – toks buvo ir J. Keliuočio atvejis – šią paprastą tiesą mėgino paneigti. Dėl to nuo J. Keliuočio intelektualinės veiklos buvo atsiribota, o jo ankstesnė kūryba atsidūrė oficialiosios ir viešosios kultūros paribyje. Analizuojant šį kultūros tęstinumo lūžį, galima sutikti su H. Bergsono apibendrinimu: *Evoliucija nėra vien judėjimas į priekį: daugeliu atvejų matome trypciojimą vietoje, o dar dažniau – nukrypimą į šalį ir grįžimą atgal*.¹²

Sovietinėje Lietuvoje komunikacijos ir informacijos mokslui, tikrai bent kai kurioms jo šakoms, teko patrypčioti vietoje. Ir tai pagrindžia trys faktai: pirma, komunikacijos ir informacijos mokslas neegzistavo kaip savarankiška mokslo kryptis; antra, nebuvo parašytas joks reikšminis fundamentalus mokslinis veikalas, skirtas komunikacijos mokslų visumos metodologijai aptarti; trečia, viena žurnalistikos ir medijų mokslo šaka taip pat nebuvo susiformavusi, kaip šiandien yra apibrėžta Lietuvos mokslo tarybos parengtame Mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacijos projekte¹³.

Iš pastarosios – žurnalistika ir medijos – mokslo šakos perspektyvos žvelgiant, reikia atkreipti dėmesį, jog sovietmečiu 1981 m. buvo parašyta Vilniaus universiteto docento Broniaus Raguočio istoriografinio pobūdžio knyga *Prie ištakų* apie XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Šiaurės Amerikos lietuvių spaudos raidą ir žymiausias jos veikėjus: Mykolą Tvarauską, Joną Šliūpą ir kt.¹⁴ Knygoje nagrinėjamos ir to meto Lietuvos realijos: lietuviškos spaudos draudimas, knygnešių veikla, ryšiai su užsieniu. Nors knygos turinys yra formaliai įspraustas į *marksistiško nagrinėjimo rėmus*, autorius bando užčiuopti žurnalistinio pliuralizmo ar net demokratijos principus; aptaria skirtingų požiūrių ir orientacijų laikraščius, kurių kuriami ryšiai dėjo žmonių bendravimo pagrindus ir tradicijas. Anuomet B. Raguočio atsigrėžimas į Šiaurės Amerikos spaudos ir žurnalistikos realijas nuo 1879 m. iki 1919 m. buvo gera išeitis marksistiškai privalomai nesmerkiant jaunos tarpukaryje atsikūrusios Lietuvos valstybės tyrinėti lietuvių nacionalinės žurnalistikos ištakas ir specifiką.

10 BENJAMIN, Walter. Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje. Iš BENJAMIN, W. *Nušvitimai*. Vilnius, 2005, p. 218.

11 J. Keliuočio Lietuvos spaudoje nuo 1925 m. iki 1944 m. paskelbtų darbų sąrašą galima rasti J. Keliuočio knygoje *Meno tragizmas* (1997), p. 556–563.

12 BERGSON, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius, 2004, p. 123.

13 Lietuvos mokslo tarybos mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacija (Humanitarinių ir socialinių

mokslų komiteto kuruojamos mokslo sritys, kryptys ir šakos). Projektas 2011-10-21. Iš *Lietuvos mokslo taryba* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieigos per internetą: <<http://www.lmt.lt/lt/naujienos/klasifikatorius%20-projektas-2011-spalis.html> ; <http://www.lmt.lt/lt/teisine-informacija/ta-projektai/ta-sprendimai/archive/klasifikacija-projektas-nuostata.html>>.

14 RAGUOTIS, Bronius. *Prie ištakų*: Amerikos lietuvių demokratinės kultūros etidai. Vilnius, 1981.

XX a. antroje pusėje Lietuvoje praktinė žurnalistika privalėjo išskirtinai „tarnauti“ sovietinės ideologijos sklaidai. Sovietinės okupacijos laiku visoks nacionalinis iki sovietinis mokslinis ir kultūrinis paveldas yra dažnai pasmerkiamas ir nepageidaujamas, kaip neatitinkantis valdančiosios darbininkų klasės intereso – visuotinės lygybės principo. Todėl šiandien tebelieka aktualu gilintis į tą mokslinį ir leidybinį paveldą, kuris Lietuvos okupaciniu laikotarpiu nebuvo (ir negalėjo būti) niekaip tyrinėtas ir analizuotas.

Gvildenant probleminį klausimą – koku teoriniu pagrindu rėmėsi pirmosios Lietuvoje užrašytos žurnalistikos teorijos kūrėjas J. Keliuotis – toliau susitelksime į šiuo požiūriu esminį J. Keliuočio tekstą *Žurnalistikos paskaitos*. Šio vientiso akademinio teksto, skirtingai nuo kitų, pats J. Keliuotis niekada nebuvo išleidęs dėl daugelio priežasčių. Tas pagrindines priežastis, žinodami tikrus istorinius faktus, galime hipotetiškai suformuluoti. Pirma, minėto teksto pagrindas yra paskaitų medžiaga, rengta VDU žurnalistikos studijų programos studentams, todėl ją reikėjo metodiškai susisteminti prieš pateikiant spaudai, neabejotinai, tam buvo reikalinga ir autoriaus valia bei siekis. Antra, atėjus sovietinės okupacijos laikotarpiais (1940–1941; 1944–1990) tekste išryškėjanti pranašiška komunistinio režimo kritika būtų buvusi visais atžvilgiais tikrai netoleruojama ano meto sovietinės valdžios. J. Keliuočio tekste nemažai pasitaikančių kritiškų minčių apie sovietinę Rusijos ideologiją paviešinimas autoriui būtų buvęs lemtingai tragiškas. Jis nedviprasmiškai konstatavo, jog sovietinė valdžia net labai vertina spaudą, bet ją traktuoja išskirtinai kaip puikų įrankį komunistinei propagandai skleisti¹⁵.

Taigi, sovietmečiu J. Keliuočio žurnalistikos teorijos veikalo paviešinimas būtų buvęs įmanomas tik atlikus jo sovietinę cenzūrą, o tai būtų iškreipę kūrinio esmę. J. Keliuotis savo *Autobiografijoje* rašė, kad jį sovietmečiu nuolat sekė KGB darbuotojai. Nors jo gyvenimas buvo smarkiai cenzuruojamas – jam buvo uždrausta viešai verstis žurnalistine, redakcine ar publicistine praktika, tačiau jo išskirtinė inteligencija ir erudicija subūrė ir išlaikė daugybę draugų, tarp kurių Vladas Vildžiūnas, Kazys Saja, Vaidotas Žukas, Juozas Miltinis ir kiti. Pavyzdžiui, dailininkas ir žurnalistas V. Žukas, ėmėsis sėkmingos žurnalistinės praktikos (LRT radijas ir televizija, Žinių radijas), savo profesionaliu žurnalistikos mokytoju įvardijo būtent J. Keliuotį¹⁶. Įkvėptas patriotinio, pilietinio ir vertybinio J. Keliuočio entuziazmo, V. Žukas beatkuriant Lietuvos nepriklausomybę 1989 m. įsteigė Lietuvos katalikų radijo studiją ir jai vadovavo iki 1997 metų¹⁷. Vadinasi, J. Keliuotis veikė ir sovietmečiu, tačiau kitaip – per sakytinį žodį, per kviestinius susitikimus su draugais savo bute Vilniuje, Antakalnyje, kiti patys ieškojo pas jį įkvepiančio žodžio¹⁸. Jo analitinis protas kritiškai analizavo Lietuvos sovietinę socialinę ir kultūrinę veiklą tiek saloniniuose pokalbiuose, tiek *į stalčių rašytuose* tekstuose, kurie vėliau buvo publikuoti. Nors J. Keliuotis buvo

priverstas oficialioje viešojoje erdvėje laviruoti¹⁹, tačiau akivaizdu, kad jis neatsižadėjo savo idėjų. Savo storą autobiografijos tomą užbaigia tokia gaida: *Aš ir toliau giliai kenčiu, kad savo tėvynėje negaliu rašyti ką noriu, negaliu realizuoti savo talento, negaliu vykdyti savo kūrybinio pašaukimo. Vis tiek jaučiuosi patekęs į baudžiamąją, neturįs nei laisvės, nei laimės. Dieną ir naktį virš galvos jaučiu žiauraus okupanto tirono geležinę ranką, kuri mane nuolatos slegia ir kankina. Taip pat jaučiuosi iš visų pusių apsuptas lietuviškų judošių.*²⁰ Iki okupacijos ir vėliau parašyti J. Keliuočio laisvos minties raštai negalėjo būti paviešinti *rusiško bolševizmo okupacijos* metais. Jo paskleistos idėjos studentams universitete per paskaitas ir po autoriaus mirties išspausdintos leidinyje *Žurnalistikos paskaitos*, kaip galima matyti, ryškiai nedera su sovietine ideologija. Šiandien yra visiškai aišku, kas būtų nutikę autoriui, jei jo mintys būtų buvusios paviešintos sovietmečiu. Be abejonės, J. Keliuotį būtų įnirtingai sumalusi KGB prievartos mašina: jei ne išdavystė – tai jo būtų laukęs galbūt net fizinis susidorojimas, o kalėjimo ir tremties jis neišvengė (1945–1956), jo sekimo KGB byla atverta ne tik per visą jo gyvenimą, bet net dar porą metų po jo mirties laikoma įskaitoje²¹.

Studijų metais Paryžiuje Sorbonos universitete (1926–1929) brandintos Vakarų demokratinio pasaulio idėjos – saviraiškos, žodžio ir sąžinės laisvės – J. Keliuočiui

15 KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 115–116.

16 Į žurnalisto V. Laučiaus klausimą apie šiaurinio kultūros bulvarėjimą ir galimus būdus jį įveikti V. Žukas atsakė: *Esu Juozo Keliuočio mokinys. Profesorius prieškariu subūrė savaitraštį „Naujoji romuva“. Šis tapo ne tik Lietuvos naujosios kultūros, bet ir naujosios politikos, kurios šūkis ir siekis – ne asmeninis, bet bendrasis gėris – modernios, socialiai orientuotos visuomenės balsu. Ir jokio bulvaro, jokio pataikavimo Antanui Smetonai ar kultūrinėms imitacijoms. Tai buvo asmenybių kalvė. Deja, šiais laikais J. Keliuotis su jo įtaka nepralenkta. Tai pavyzdys, kaip kultūros reiškinys gali įkaininti ir atvesinti visuomenę.* – LAUCIUS, Vladimiras. „V. Žukas: ES nekuria jokios kultūros, todėl iš jos nieko neliks“. *delfi.lt* [interaktyvus], 2011-07-24 [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vzukas-es-nekuria-jokios-kulturos-todel-is-jos-nieko-neliks.d?id=47916473>>.

17 *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997, p. 587.

18 JASIONIENĖ, Rūta. Įžangos žodis. Iš KELIUOTIS, J. *Meno tragizmas*. Vilnius, 1997, p. 5.

19 Kristina Burinskaitė apie J. Keliuočio KGB

patirtą prievartą rašė: *Buvę garsūs nepriklausomos Lietuvos veikėjai, grįžę iš tremties ir įkalinimo vietų, buvo panaudojami propagandinėse ir kontrpropagandinėse akcijose. Garsiausiai nuskambėjo Juozo Keliuočio ir Vlodo Tiškaus, kurie turėjo autoritetą išeivijoje, straipsniai apie sovietinės kultūros ir ūkio laimėjimus. 1971 m. „Kultūros baruose“ pasirodė J. Keliuočio straipsnis „Tiltas, kurio dar nėra“. 1972 m. jis davė interviu „Literatūros“ žurnalui pavadinimu „Kelias, kurį pasirinko mano Lietuva“, jame pasmerkė išeivijos mėginimus panaudoti kultūrinį bendradarbiavimą piktiems tikslams. <...>. Minėtus straipsnius J. Keliuotis ir V. Tiškus parašė patyrę sovietinio saugumo spaudimą. – BURINSKAITĖ, Kristina. *KGB prieš buvusius politinius kalinius ir tremtinius* [interaktyvus]. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Liepa 2004 [žiūrėta 2013 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/centras/lt/727/a/>>.*

20 KELIUOTIS, Juozas. *Mano autobiografija*. Vilnius, 2003, p. 529.

21 TŪTLYTĖ, Rita. Juozo Keliuočio antroji sekimo byla. Iš KELIUOTIS, J. *Mano autobiografija*. Vilnius, 2003, p. 534.

buvo pamatinės. Demokratinės laisvės imperatyvo vedamas jis visa jėga dirbo ir kūrė Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu (1918–1940). Tada ir vėliau kintančiomis politinėms sąlygomis J. Keliuočio suformuota koncepcija, išdėstyta knygoje *Šių dienų spaudos problemos* (1936) ir paskaitose VDU studentams, besidomintiems žurnalistika ar besiruošiančiais tapti žurnalistais, apibrėžė savarankišką žurnalistikos ir medijų studijų objektą bei išvelgė socialinės komunikacijos mokslų tarpdiscipliniškumą.

Pateiktieji J. Keliuočio gyvenimo istoriniai faktai ir atkurtas jo biografinės raidos kontekstas leidžia pagrįsti faktą, kad jis oponavo MKP propagandiniam ir manipuliaciniam modeliui, kuris dominavo sovietinėje Rusijoje ir vėliau persikėlė į okupuotą Lietuvą. O ir šiandien panašus propagandinis komunikacijos modelis sėkmingai veikia diktatūros apimtuose kraštuose. Kyla klausimas, kokį MKP modelį pats J. Keliuotis kūrė ir kaip apibrėžė žurnalisto vaidmenį modernioje visuomenėje. Atsakymą į šį klausimą būtų galima rasti analizuojant publikuotą po mirties J. Keliuočio tekstą *Žurnalistikos paskaitos*²².

HENRI BERGSONO DUALIZMAS KAIP TEORINIS PAMATAS

Į XX a. ir XXI a. sandūroje publikuotus J. Keliuočio teorinius samprotavimus knygoje *Žurnalistikos paskaitos* apie žurnalistiką ir spaudą greičiausiai reikėtų žvelgti kaip į savotišką rankraštį, kuris, jei autorius būtų išleidęs pats, gal būtų buvęs ir kitoks. Nepaisant šios kad ir labai reikšmingos detalės, nesuklysimė teigdami, kad J. Keliuočio tekste galime išvelgti jo teorines užmačias bei minties plėtojimo kryptis. Kaip ir *Visuomeniniame ideale*, viena jų teikia nuorodą į H. Bergsono intelektualinį palikimą. Nors pats J. Keliuotis teigė norįs išlikti laisvas žmogus ir akylai nepasidavė nė vienai teorijai, tačiau prisipažino, kad jį veikusi laiko dvasia. Akivaizdu, jog H. Bergsoną J. Keliuotis savo *Autobiografijoje*²³ neretai mini pirmoje vietoje tarp kitų filosofų.

Nors J. Keliuotis šio mąstytojo mintis tiesiogiai cituoja epizodiškai, jo metodologinė teksto sankloda reikšmingai rymo ant bergsoniškosios būties filosofijos – jo ontologijos. Apskritai J. Keliuočiui kaip mąstytojui ir publicistui yra nesvetimos modernios egzistencinės filosofijos keliamos problemos. Jį domina painūs žmogaus dvasios pasaulio ir gyvenimo prasmės klausimai šiuolaikinėje visuomenėje. Be minėto H. Bergsono, J. Keliuotį sužavi ir kiti modernieji mąstytojai – Édouardas Le Roy'us, Gabrielis Marcelis, Emanuelis Mounier, Sørenas Kierkegaard'as, juos pamėgsta, nes šių filosofų mąstymo paradigmos atitiko jo dvasinį nusiteikimą²⁴.

Ne viskas iš šiuolaikinės filosofijos J. Keliuočiui priimtina. Jis atsiriboja nuo F. Nietzsche's egoistinio individualizmo, nes pats teigė krikščioniškosios kultūros

pirmumą, o K. Marxo kolektyvizmo idėjos jam pasirodo visiškai svetimos²⁵. Todėl įnirtingai priešinasi materialistinės dialektikos logikai, pagal kurią, visų pirma, materija apibrėžia žmogaus sąmonės veiklą, o ne atvirkščiai. Materijos narve įkalinta sąmonė, kuri vis dėlto savo prigimtyje trokšta būti atsakinga už save, praranda esminį žmogaus būties pamatą – laisvę. Tokią įkalinimo narve situaciją realiame gyvenime gali įkūnyti diktatūra. Anot J. Keliučio, sovietinės valstybinės diktatūros sąlygomis deklaruojamos tik valstybės teisės, o žmogaus teisės ignoruojamos: „Diktatūros mokslinė koncepcija, – sako komunizmo vyriausias ideologas Leninas, – reiškia ne ką kita, kaip valdžią, jokių įstatymu neribotą, kurios nevaržo jokios taisyklės ir kuri remiasi tiesiog smurtu [prievarta]“. Žmogui čia nepripažįstama natūralinio galvavimo, veikimo ir net egzistavimo laisvės: jis tik tiek teegzistuoja, kiek tai jam proletariato diktatūra leidžia.²⁶ J. Keliuotis labai kritiškai vertina susiklosčiusią padėtį naujai susikūrusioje Rusijos Sovietų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje. Čia sovietinė diktatūra apribojo natūralią ir prigimtinę žmogaus teisę į dalį dvasios ir sąžinės (sąmonės) raiškos formų. Viena vertus, valdžia išvaduoja spaudą nuo kapitalo gniaužtų, paėmusi ją į savo rankas, kita vertus, ji gniuždo visą ne komunistinę spaudą. Tokiomis suvaržymo sąlygomis nuomonių pliuralizmo nėra, žurnalistas veikia tik pagal iš viršaus nuleistas direktyvas. Narvo situacijos akivaizdoje labai sėkmingai veikia tik išskirtinai lojalūs žaidėjai, paklustantys diktatūros valiai. Iš viršaus nuleista sovietinė diktatūra nenuginčijamai veikia kaip brutali jėga, nemąstydamą, nerefleksituodama ir neįgdama savo piliečių dvasinius poreikius. Unikalus dvasinis žmogaus pradas yra totaliai paminamas.

Jau senieji antikos filosofai apmąstė, jog pasaulyje egzistuoja du labai svarbūs būties pradai: materialusis ir dvasinis. Skirtingais amžiais kiekvienas šių būties pradų vienaip ar kitaip įgydavo prioritetą ir sulaukdavo nuolankių sekėjų. Paskutiniai modernybės amžiais vienas iš didžiausių iškilusių konfliktų tarp dvasios ir materijos dimensijų pasireiškė marksizmo-leninizmo ideologijos suklestėjimu Sovietų Sąjungoje. Dialektinio materializmo triumfas atvėrė kelius toms žmonijos minties sritims, kuriuos sugebėjo racionaliai sukomponuoti ir suvaldyti pozityvistinį pasaulio vystymąsi. Apskritai moderniais laikais pasaulyje empiriniai ir pozityvistiniai mokslo tyrimų metodai sėkmingai skinasi kelią, nustumdami į šalį tradicinius humanitarinių mokslų analitinius teorinius tyrimų metodus. Metafizinio pasaulio

22 KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000.

23 KELIUOTIS, Juozas. *Mano autobiografija*. Vilnius, 2003.

24 Ten pat, p. 83.

25 GUDAITIS, Leonas. *Žurnalistikos mokslas*

ir mokymas Lietuvoje (1922–1943 metai). Iš KELIUOTIS, J. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 27.

26 KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 114.

suvokimo modelį kritikuoja ir jo svarbą apriboja nemažai filosofų: Imanuelis Kantas, Davidas Hume'as ir kt. Suabsoliutintam pozityvistiniam požiūriui į pasaulio veikimo ir vystymosi mechanizmą priešinasi tie filosofai, kurie iškelia dvasios kaip nematerialios dimensijos veikimo istorijoje plotmę. J. Keliuočio raštuose dominuoja idealistinis požiūris į lietuvių tautos atgimimą ir kryptingą jos augimą. Pavyzdžiui, knygoje *Visuomeninis idealas* (1936) rašoma apie savo *nepaprastai įdomius ir nuostabiai intensyvius laikus*. Čia J. Keliuotis, tiesiogiai įkvėptas H. Bergsono veikalų *Kūrybinė evoliucija*, tautos atsigavimo laikotarpi apibūdina taip: *tai kuriamoji evoliucija, kuri niekam niekad neleidžia vietoje sustoti. Tai gyvybinis polėkis, nežinąs nei poilsio, nei ribų, reikalaujans nuolatinio keitimosi ir be paliovos ieškąs vis naujų formų*.²⁷ Taigi, J. Keliuotis išskirtinai tik nuo materialistinės sampratos apie racionalių principų ir dėsnių valdomą mechaninį ir fizinį pasaulį pasuka į metafizinį ir ontologinį pasaulio suvokimo lygmenį. J. Keliuočiui būtent H. Bergsonas yra kelrodis, kuris moderniais amžiais į mokslo erdvę sugrąžino metafizinį iracionalumą. Filosofui įvykiai ir daiktai pasaulyje yra susaistyti ne tik racionaliai, bet ir iracionaliai. Žmogaus gyvenime aptikta ir atpažinta koegzistencija tarp šių dviejų skirtingų dimensijų suponuoja kintančios ir nuolat atsiniaujančios ir atviros nenuspėjamai ateičiai būties faktą. H. Bergsonui, o kartu J. Keliuočiui buvo svarbu pabrėžti, jog ateitis ne projektuojama kaip penkmečio planas sovietmečiu, bet kuriama praeities ir dabarties susitikimo akimirkoje. *Niekas visiškai nepasikartoja ir niekas absoliučiai nauja nesidaro. Visa kas vyksta turi gilius praeities pėdsakus*.²⁸ Toje pačioje knygoje *Visuomeninis idealas* autorius aprašo dvasines žmonių vertybes, kaip antai tiesos ieškojimą ir laisvės troškimą. Jam vertybių puoselėjimas neatsiejamas nuo kūrybinės žmogaus plotmės bei gelmės. Antropologiškai aprašant šiuolaikinio žmogaus paskirtį civilizuotoje visuomenėje, vėl vedamos minties lygiagretės su garsiojo filosofo įžvalgomis apie žmogaus kūrybinę evoliuciją: *Žmogus – kurianti būtybė. Kūryba – charakteringiausia žmogaus ypatybė. Kur yra žmogus ten ir kūryba. O kur kūryba, ten nuolatinis keitimasis, nepaliaujamas naujų formų kūrimas... Sąmonė yra kūrybos ir laisvės sinonimas, sako H. Bergson*.²⁹

Iš bergsoniškos perspektyvos žvelgiant, sąmonė yra vienas iš ašinių prancūzų filosofo vartotų terminų. Šį bergsonišką terminą, J. Keliuočio apibrėžtą kaip kūrybos ir laisvės sinonimą, čia aptarsime plačiau. Prancūzų kalboje vienas ir tas pats žodis *conscience*, priklausomai nuo konteksto, lietuviškai gali reikšti du dalykus: sąmonę arba sąžinę. Kitaip tariant, daugeliu atvejų H. Bergsonui terminas *conscience* vienu metu įima tiek sąmonės, tiek sąžinės sąvokas. Nuo žodžio etimologijos pereikime prie filosofinės termino dimensijos. Taigi, H. Bergsonui betarpiška sąmonė / sąžinė yra fenomenas, kuris susiformuoja iš dviejų žmogiškosios egzistencijos substancijų: intelekto ir intuicijos. Sąmonė, kaip veiklios būties laidininkas ir darinys, esti žmo-

gaus realizavimosi gyvenime esmė. Ta vieninga, koegzistencinė žmogaus esmė tam tikrais momentais labai akivaizdžiai išsiskiria į intelektą ir į intenciją³⁰. Intelektas pasaulį supranta ir paaiškina iš materialistinių pozicijų, o jo pažinimo ir operavimo objektas yra dar žalia ir nepažinta materija. Per gyvenimą nesustojamai sruvantį laiką intelektas matuoja ir apskaičiuoja abstrakčiais matematiniais vienetais, o laiko trukmė skaidoma į chronologiškai determinuotus intervalus. H. Bergsonas meistriškai įrodo intelekto ribotumą, jis pateikia pavyzdžių, kai racionalūs techniniai skaičiavimai „užlūžta“ ir neįstengia visiškai suvaldyti materijos kismo. Šiandien visos pasaulyje įvykstančios techninės ir ekologinės katastrofos liūdnei patvirtina vaizdžiai H. Bergsono aprašytą intelekto ribotumą. Tačiau nesuklyskime: H. Bergsonas neneigia intelekto, kaip materialistai dvasios, jis tik akcentuoja glaudžią *intelektą ir intencijos sąjungą*. Intelektas apskaičiuoja ir analizuoja fizikinius didžius, pavyzdžiui, bėgantį laiką, o intencija nematuoja ir neskaiddo laiko į intervalus, nes ji visada veikia „amžinuojų“ Dabar momentu³¹. Intencija įsismelkia į tai, kas negali būti suskaidoma ir padalinama į jokiais mažesnes dalis, atvirkščiai – intencija visa tai, kas padalyta, sujungia į naują kokybę. Anot H. Bergsono, iš instinkto kylanti intencija geba atsiplėšti nuo racionalaus intelekto nubrėžtų ribų, ji suėmusi į savo rankas laiko visą praeitį atmintyje ir ieško išeičių dabartyje. Apibendrinat intelekto ir intencijos sąjungą, užtenka pasakyti, jog tai dviejų pradų – racionalaus ir iracionalaus – nenumaldoma kova, kuri sukelia nusidriekiantį gyvybės polėkį (*élan vital*), beatveriantį kūrybinės evoliucijos duris į dar nepatirtą ateitį. Gyvenimo kovos laukas, išaugęs iš materijos ir dvasios sričių sudėtingos koreliacijos, nuolat gimdančios veržlų polėkį sąmonėje, suponuoja amžinosios laiko trukmės kategoriją kaip evoliucijos pagrindą. Trukmė, kaip nenutrūkstantis procesas, intelektui yra pažinus tik iš dalies, nes intelektas gerai suvokia analogijos būdu tik paskiras einančio laiko dalis, o intencija nuveda į pulsuojančios gyvybės vidų bei atranda asmens vidinį aš³², išaugina unikalų praeities ir dabarties tapatumą.

Trukmė – tai ne viena kitą keičiančios akimirkos: tada būtų tik dabartis, nebūtų nei praeities tąsos dabartyje, nei evoliucijos, nei konkrečios trukmės. Trukmė – tai nepaliaujama praeities, kuri grauzia ateitį ir auga judėdama į priekį, raida. <...> kiekvieną akimirką mus lydi visa praeitis: visa, ką mes jautėme, galvojome, ko norėjome nuo pat ankstyvos vaikystės, yra čia; palinkusi

27 KELIUOTIS, Juozas. *Visuomeninis idealas: visuomeninės filosofijos metmenys*. Kaunas, 1935, p. 7.

28 Ten pat.

29 Ten pat, p. 8.

30 BERGSON, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius, 2004, p. 201.

31 JANKÉLÉVITCH, Vladimir. *Henri Bergson*. Paris, 1959, p. 6.

32 BERGSON, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius, 2004, p. 198–199, 223.

virš dabarties, kuri netrukus prie jos prisijungs, visa praeitis apgulusi sąmonės, norinčios visa tai palikti lauke, duris. Smegenų mechanizmas kaip tik tam ir sukurtas, kad nustumtų beveik visa tai į nesąmoningumo sritį ir įleistų į sąmonę tik tai, kas gali nušviesti dabartinę situaciją, padėti rengiamam veiksmai, – žodžiu, tik tai, kas gali praversti *naudingam* darbui³³.

H. Bergsonui buvo svarbu surasti vieningą pasaulio sandarą, kurią persmelkia filosofinė nenutrūkstamo laiko trukmės (*durée*) kategorija. Ši laiko tėkmės koncepcija būdama tolygi kinetikai (judesiui) akimirksniu įtraukia ir apima visa, kas tik egzistuoja. Realus ir neišmatuojamas bėgantis gyvenimo laikas priešinasi ir įveikia materijos statiką. Metafizinė vitališkos intuicijos ir grynosios materijos *koegzistencinės jungties koncepcija* reikšmingai persmelkia minėtą visą H. Bergsono kūrinių *Kūrybinė evoliucija*. Čia H. Bergsonas pakartoja – kaip esame jau anksčiau reflektavę – seną ir žinomą tiesą, kad pasaulio drama, kurią sprendžia filosofija, yra dualizmas: dvasia ir materija. Tačiau šių konceptų iš esmės skirtingi turiniai H. Bergsono teorijoje koreliatyviai sukuria vienybės erdvę, kurioje steigiasi kuriančioji žmogaus būtis³⁴. Ne kuris vienas čia laimi, bet materijos ir dvasios darni sąjunga laiduoja gyvastingą proveržį link to, kas nauja. Nors bergsoniškai laiko *trukmei* ir priešinasi materija, siekdama ją paneigti, bet, kaip jis pats įrodo, tai nepavyksta. Taigi *trukmė*, apimanti absoliučiai viską, kas tiktai egzistuoja, gyvenimo vairą tvirtai laiko savo rankose. Bet koks intelekto siekimas ar bandymas šią gyvenimo dinamiką suskaidyti į atskirus momentus pražudo ir uždaro amžinąją trukmę³⁵.

Kyla klausimas, kaip šiomis sintetiškai pateiktomis bergsonizmo idėjomis galėtų būti grįsta J. Keliuočio suformuota žurnalistikos teorija? Pažvelkime į mūsų aptariamą J. Keliuočio teksto *Žurnalistikos paskaitos* struktūrą. Autorius teorinių praktinių paskaitų ciklą dalija į dvi dalis: spaudos kinematiką ir spaudos statiką³⁶. Pirmame skyriuje jis bando grupuoti tokias temas kaip „Spauda ir masės“, „Spauda ir valstybė“³⁷, kurios orientuojasi į platesnę ir globalesnę medijų veikimo perspektyvą. Antrame skyriuje „Spaudos statika“ matome tokias temas kaip „Žurnalistas“, „Redaktorius“, „Kritika ir kritikas“. Čia autorius aptaria konkrečius spaudos lauko veikėjus, jų veikimo kompetencijas. J. Keliuočio metodas apibrėžia, kad masinės komunikacijos erdvėje kaip visumoje veikia *konkretūs veikėjai*. Prielaida būtų tokia: lokalus veikėjas – žurnalistas visada turi sąlytį su kur kas platesne perspektyva: visuomene, tauta, pasauliu, laisve, tiesa ir pan.

J. Keliuočio kūrinių *Žurnalistikos paskaitos* plano perspektyvoje ši lyg ir opozicinė perskyra tarp dinamikos / judesio (kinematika) ir tvirto stovėjimo ant kojų (statika) teikia akivaizdžią nuorodą į bergsonišką gyvenimo sampratą *dualumą*, iš kurio susiformuoja nedaloma visuma. Spaudos *kinematiką* supraskime kaip judėjimą, o tai irgi yra tiesioginė nuoroda į žmogaus gyvenimo tekantį laiką. Čia J. Keliuo-

tis rašo: *H. Bergsonui gyvenimas – tai kuriamoji evoliucija, kuri niekam neleidžia vietoj sustoti. Tai gyvybinis polėkis, nežinąs nei poilsio, nei ribų, reikalaująs nuolatinio keitimosi ir be paliovos ieškąs naujų formų.*³⁸ J. Keliuočiui bergsoniškoji amžinojo ir realaus laiko trukmė tolygu pačiam gyvenimui ir toks manymas yra visiškai teisingas.

Kurdamas atsakingo žurnalisto laikyseną pasaulyje, jis neapsieina be H. Bergsono metafizikos. Čia kalba apie gyvenimo reiškinius, kuriuos fiksuoja žurnalisto akis kaip išskirtinius faktus ir įvykius, tačiau nurodo, kad tuos faktus ir įvykius visada reikia sieti su ateities ir gyvenimo transformacijos perspektyva. J. Keliuotis ragina žurnalistą, fiksuojantį kasdienybės faktus, atsiverti metafizinei erdvei, t. y. peržengti kasdienybės akimis regimą realybę ir pažvelgti į pasaulį „amžinybės reginčiomis akimis“ ir kasdieniame triukšme pagauti *kosminio ritmo bangavimą*³⁹.

Užbaiga

Prieiname prie išvados, jog J. Keliuotis savo žurnalistikos teorijoje nuosekliai metodiškai remdamasis H. Bergsono filosofija modeliuoja materializmą su dvasios sritimi, iš pastarosios ir kyla visi įkvėpimai bei siekiai, ir ne kitaip. J. Keliuočiui žurnalistinėje veikloje visoks *materializmas* ir išskaičiavimas – tai ideologinės grandinės, pasidavimas *biznio* žavesiui, diplomatiniai išvedžiojimai – visa, kas atitolina, anot J. Keliuotio, nuo tiesos, kurios žurnalistas nepaliaujamai ieško. Tačiau žurnalistas nėra fanatikas ar klerikalas, jis jaučia saiką, kategoriškai nepaieigia prigimtinio žmogaus materialumo ir kūniškumo. Esminis ir galutinis žurnalisto tikslas yra veržtis amžinųjų vertybių paieškos link.

J. Keliuotis eina H. Bergsono nurodytu keliu, ieško būdų nebūti supainiotas materijos gniaužtu. Artėjančios materialistinės santvarkos išvakarėse J. Keliuotis, kaip ir H. Bergsonas, pirmumą teikia dvasios sričiai: jam akivaizdu, *kad žmogus – dinaminė būtybė <...>. Juk jis niekada nepasitenkina tuo, ką turi. Jis nuolat ieško gilesnės tiesos, siekia aukštesnio gėrio ir pasiilgsta didesnio grožio.*⁴⁰

Įdomiausia J. Keliuotio teorijoje tai, kad žurnalistika yra siejama tiek su mokslu, tiek su menu. Čia vėl turime visumos jungtį iš dviejų diferencijuotų veikos krypčių. Pozityvusis mokslas visų pirma iškyla kaip intelektualių abstrakcijų, empirinių faktų ir (ar) eksperimentų būdu patikrintų dėsningumų sfera. Menas – tai sritis,

33 Ten pat, p. 18–19.

34 BADIOU, Alain. *Deleuze: „La clameur de l’Etre“*. Paris, 1997, p. 63.

35 Plačiau žr.: GUDAUSKAS, Andrius. Komunikacinė meditacija, arba kinas kaip filosofinė struktūra. *Informacijos mokslai*, 2009, nr. 51, p. 13.

36 KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 57–132, 133–193.

37 Ten pat, p. 89–94, 105–122.

38 Ten pat, p. 77.

39 Ten pat, p. 160.

40 Ten pat, p. 76.

kuri žadina emocijas, atkreipia dėmesį ir įtraukia protą į išgyvenimų ir dvasinių apmąstymų erdvę. Šios dvi žmogiškos kultūros kryptų perspektyvos J. Keliuočio žurnalistikos teorijoje atkakliai ieško sąlyčio taškų. Jis teigia, jog *žurnalistika bus dėstoma ne vien kaip mokslas, bet ir kaip menas, kaip tam tikra technika*⁴¹. Iš čia vėl galime nuvesti tiesioginę nuorodą į H. Bergsono metafiziką ir ontologiją. Juk tikroji žmogaus būtis skleidžiasi koegzistencinėje jungtyje tarp intelekto ir intuícijos. Analizuojant H. Bergsono teoriją, galime daryti griežtą ir radikalią perskyrą: mokslo pasaulis yra intelekto, o meno pasaulis – intuícijos. Vadinas, žurnalistas turėtų būti toks asmuo, pasak J. Keliuočio, kuris konstruoja tiltus ir ieško jungčių, kad ir kartais, kaip nutinka, tarp priešingų ar skirtingų požiūrių ir pozicijų.

J. Keliuotis formuodamas žurnalistikos ir medijų teoriją, imasi aptarti konkrečias žurnalistines praktikas – kaip žurnalistas turi rašyti straipsnį, kaip rinkti informaciją, – glaudžiai siedamas su visuminiu komunikacijos mokslo lauku, t. y. jam svarbus ir žiniasklaidos poveikis. Atsižvelgiama į įvairialypę ir kintančią auditoriją. Tai labai pranašiška, žvelgiant iš šiandienos, kai sovietmečiu viešosios komunikacijos lauke pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į ideologinės propagandos sklaidą. Taigi, J. Keliuotis konkretybę – praktiką, patirtį, eksperimentą, siejo su pačia globaliausia, netgi metafizine pasaulio visuma. Jis tikrai turėjo pretenzijų ir užmojų sukurti didžiąją Lietuvos žurnalistikos ir medijų teoriją. Savo gyvenamojo meto kontekste jis tai ir padarė.

Šaltiniai ir literatūra

1. BADIOU, Alain. *Deleuze: „La clameur de l'Être“*. Paris, 1997, 184 p. ISBN 201235227.
2. BENJAMIN, Walter. Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje. Iš BENJAMIN, W. *Nušvitimai*. Vilnius, 2005, p. 214–243. ISBN 5-415-01811-5.
3. BERGSON, Henri. *Kūrybinė evoliucija*. Vilnius, 2004. 443 p. ISBN 9986-09-272-8.
4. BURINSKAITĖ, Kristina. *KGB prieš buvusius politinius kalinius ir tremtinius* [interaktyvus]. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Liepa 2004 [žiūrėta 2013 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.genocid.lt/centras/lt/727/a/>>.
5. GLOSIENĖ, Audronė. Komunikacijos ir informacijos mokslai humanitarinių ir socialinių mokslų kontekste. *Informacijos mokslai*, 2004, nr. 29, p. 9–30. ISSN 1392-0561.
6. GUDAITIS, Leonas. Žurnalistikos mokslas ir mokymas Lietuvoje (1922–1943 metai). Iš KELIUOTIS, J. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000, p. 7–48.
7. GUDAUSKAS, Andrius. Kūrybinė meditacija, arba kinas kaip filosofinė struktūra. *Informacijos mokslai*, 2009, nr. 51, p. 9–23. ISSN 1392-0561.
8. JANKĖLĖVITCH, Vladimir. *Henri Bergson*. Paris, 1959. 300 p.
9. JASIONIENĖ, Rūta. Įžangos žodis. Iš KELIUOTIS, J. *Meno tragizmas: straipsnių rinkinys*. Vilnius, 1997, p. 5–6. ISBN 9986-413-84-2.
10. KELIUOTIS, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*. Kaunas, 2000. 209 p. ISBN 9986-501-55-X.
11. KELIUOTIS, Juozas. *Mano autobiografija: atsiminimai*. Vilnius, 2003. 531 p. ISBN 9986-39-318-3.

12. KELIUOTIS, Juozas. *Visuomeninis idealas: visuomeninės filosofijos metmenys*. Kaunas, 1935. 200 p.
13. KELIUOTIS, Juozas. *Meno tragizmas*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 1997. 564 p. ISBN 9986-413-84-2.
14. KELIUOTIS, Juozas. *Jaunam spaudos veikėjui*. Kaunas, 1926. 63 p.
15. KUBILIUS, Vytautas. „Kito pasaulio esu žmogus“. Iš KELIUOTIS, Juozas. *Meno tragizmas*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 1997, p. 542–555. ISBN 9986-413-84-2.
16. LAUCIUS, Vladimiras „V. Žukas: ES nekuria jokios kultūros, todėl iš jos nieko neliks“. *delfi.lt* [interaktyvus], 2011-07-24 [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vzukas-es-nekuria-jokios-kulturos-todel-is-jos-nieko-neliks.d?id=47916473>>.
17. Lietuvos mokslo tarybos mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacija (Humanitarinių ir socialinių mokslų komiteto kuruojamos mokslo sritys, kryptys ir šakos). Projektas 2011-10-21. Iš *Lietuvos mokslo taryba* [interaktyvus] [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lmt.lt/lt/naujienos/klasifikatorius%20-projektas-2011-spalis.html>>.
18. MCQUAIL, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. 4th ed. London; New Delhi, 2000. 542 p. ISBN 0-7619-6547-5.
19. RAGUOTIS, Bronius. *Prie ištakų*: Amerikos lietuvių demokratinės kultūros etiudai. Vilnius, 1981. 239 p.
20. TŪTLYTĖ, Rita. Juozo Keliuočio antroji sekimo byla. Iš KELIUOTIS, J. *Mano autobiografija*: atsiminimai. Vilnius, 2003, p. 533–564.
21. WOLF, Mauro. *Teorie delle comunicazioni di massa*. Milano, 2009. 288 p. ISBN 978-88-452-4841-2.
22. *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997. 606 p. ISBN 9986-776-62-7.

THEORY OF JOURNALISM BY JUOZAS KELIUOTIS
FROM THE PERSPECTIVE OF HENRI BERGSON'S PHILOSOPHY

Andrius Gudauskas

Summary

At the start of the 20th century, journalism (perceived as public oral and verbal expression, aimed at the public at large and relying on publishing institutions of newspapers and journals or the first broadcasters of radio shows) as a new professional activity was not yet defined from a scientific point of view in Lithuania. The network of journalism and media was created by those who had a talent and ability to develop this particular sphere. Among the practitioners of journalistic expression in Lithuania was Juozas Keliuotis (1902–1983), publisher and editor-in-chief of the journal “Naujoji Romuva”. Alongside intensive editorial activities he was the first to start developing a theoretical basis for journalism in Lithuania, thus standing out from the other publishers. The founders of communication and information sciences at the start of the 20th century, J. Keliuotis among them, had to face the following challenge: could journalism be clad in scientific clothes?

J. Keliuotis' way of addressing this challenge was formulating theoretical fundamentals of journalism. Being a practitioner, he basically took the standpoint, which clearly declared an attitude towards the theory and practice of journalism as an interdisciplinary field of science. This resulted in the theory of journalism developed by J. Keliuotis.

The article aims at presenting the theoretical grounds, which served as a reference point for J. Keliuotis, the founder of the theory of journalism first recorded in Lithuania. The theoretical work of this thinker and publicist is analysed from the perspective of philosophical theory developed by Henry Bergson (1859–1941). The article presents sufficient proof that the theoretical model developed by J. Keliuotis must have been influenced by H. Bergson's philosophy. In order to reveal it, the text "Lectures on Journalism" by J. Keliuotis is brought to the fore. This text, published in 2000, takes us back to the very origins of the formation of the theory of *journalism and media*. Thus, the article analyses the first theory of journalism and media created in Lithuania in the 1920's and 1930's. This theory was not destined to grow and develop in the usual academic and publishing sense after World War II. Due to historical-political circumstances the intellectual thought developed by J. Keliuotis was eliminated from public discourse. However, the ideas embodied in J. Keliuotis' democratic journalistic worldview found echoes in the national consciousness, characterised by resistance manifestations. The echo of these thoughts and the reviving academic tradition can be traced to this day – the current majors in journalism start their Bachelor's studies at Vilnius university namely with the definition of the mission and functions of journalism as described by J. Keliuotis.

The following conclusion is drawn in the article: J. Keliuotis elaborated his theory of journalism making consistent and methodological references to H. Bergson's philosophy and modeling materialism with the spiritual sphere. He was convinced that the spiritual plane is a source of inspiration and aspirations. J. Keliuotis claimed that any *materialism* and pragmatic calculations in journalism-related activities such as ideological manifestations, surrender to the appeal of business and diplomatic rhetoric – all this, according to J. Keliuotis, merely *distracts* from the pursuit of truth, which a journalist is constantly looking for. However, a journalist is neither a fanatic nor a clerical, he needs to have a sense of proportion. The fundamental and final purpose of journalism is a pursuit of and search for true eternal values. Thus, J. Keliuotis saw the correlation between concreteness (practice, experience and experiment) with the whole metaphysical world. He cherished ambitions and aspirations to develop the great theory of Lithuanian journalism and media. Within the context of the respective historical period J. Keliuotis did accomplish this task.

Iteikta 2013 m. rugpjūčio mėn.